

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.036

В. В. Дьоміна, О. Я. Пантелєєва

БІЛІНГВАЛЬНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ВЗАЄМОДІЯ МОВИ І КУЛЬТУРИ

У світлі сучасних тенденцій розвитку освіти обов'язковою вимогою кадрової інфраструктури стає оволодіння діловою іноземною мовою, що зумовлює потребу у двомовних спеціалістах, здатних здійснювати успішну особистісну та професійну взаємодію у полікультурній сфері. Ці фактори суттєво впливають на проведення мовленнєвої політики і ставлять перед педагогікою нові проблеми та завдання, які пов'язані із всебічним вивченням проблем білінгвізму, становлення білінгвізму особистості майбутнього педагога та виховання його білінгвальної культури.

Метою статті є дослідження проблема формування білінгвальної культури майбутнього учителя іноземної мови з позиції взаємодії мови і культури.

Поняття «білінгвізм» було заявлене ще у другій половині ХХ сторіччя у період глобального соціального оновлення, прагнення до відкритого суспільства та інтеграції у європейський культурно-освітній простір. Розкриваючи нові виховні можливості білінгвізму, методів і засобів формування окремих компонентів білінгвальної культури особистості присвячені праці науковців В. Авроріна, У. Вайнраха, Є. Веневцевої, М. Михайлова, Н. Протченка, С. Трескова, Л. Щерби та інших. Психолого-педагогічним та методологічним аспекти формування комунікативної культури присвячено дослідження М. Боченкова, Р. Будагова, О. Казарцевою, С. Лютової, С. Рашкіна, Є. Гусєва. Розробкою інтеграції компонентів культури у процес виховання, полікультурної освіти і навчання іноземним мовам зробили М. Бахтін, Є. Верещагін, Г. Дмитрієв, В. Сафонова, які акцентували увагу на діалозі культур як сумісному вивченні іншомовної та рідної культур під час формування інтегративних, комунікативних вмінь та навичок міжкультурного спілкування.

Культура білінгвізму достатньо складний процес, оскільки він включає об'єкти дослідження різних наук і тим самим, викликає особливий інтерес у науковому світі. Поняття «культура» (лат. culture), на думку лінгвістів, походить від древнього colere – обробка, поліпшення. Спочатку поняття «культура» вживалося у зв'язку з обробкою землі (agriculture). Починаючи з XVII століття, відзначається тенденція позначення цим терміном всього, що створено людиною. Причому, у рамках богословського трактування культура сходиться до

культу, віри, традицій, вищого сенсу буття, а у буденному житті характеризує властивості людини у сфері соціальної поведінки: тактовність, повага до інших людей, делікатність, вміння знайти міру вчинку.

У громадських науках термін знайшов своє місце лише в ХХ віці в певних трактуваннях, різними представниками різних наукових шкіл, що підкреслює об'єктивну складність даного феномену. Культура, в розумінні учених, – це і специфічний спосіб діяльності (Э. Маркарян) [7] і сукупність знакових систем (Ю. Лотман) [5], як форму буття і спілкування людей різних епох і культур (В. Біблер) [1]. Але, незважаючи на відмінності в поглядах на природу і функції культури, проведений аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що в якому б контексті не розглядалася культура, вона завжди вказує на процеси поліпшення, перетворення, «обробку».

Культура завжди співвідноситься з людиною, є продуктом його праці і в той же час – чинником розвитку особистості, реалізуючи тим самим свою найважливішу людинотворчу функцію. Культура, мова і мислення є трьома нерозривно пов'язаними видами громадської діяльності, які відрізняються один від одного за своєю суттю і специфічними ознаками. Питанням їх взаємодії присвячена безліч наукових праць в області психології, психолінгвістики, філософії, педагогіки, лінгводидактики.

На сучасному етапі розвитку суспільства економічні і культурні контакти між різними країнами стають усе більш важливішими. У цих умовах інтенсивніше розвиваються мовні контакти, що призводять до виникнення проміжних мовних систем, що характеризуються особливими рисами. Проте досить часто різниця в мовах і мовних підсистемах, які використовують учасники мовного спілкування, відображає соціальну неоднорідність учасників спілкування. І, навпаки, етнічно відмінні групи тих, що говорять зазвичай використовують різні мови і мовні підсистеми, де розрізнення можуть торкатися також комунікативної культури. Зазвичай розбіжності в комунікативній тактиці бувають пов'язані з культурними відмінностями між людьми, із різницею в оцінці деяких мовних явищ або мовних дій в тому чи іншому соціальному середовищі.

Може виникнути питання про правомірність розгляду в одному ряду соціолінгвістичних проблем білінгвізму. У зв'язку з цим проблема двомовності набуває особливого значення. В умовах глобального поширення англійської мови у сучасному світі вивчення особливостей функціонування англійської мови, як мови міжнародного спілкування присвячені багато робіт вчених різних областей психологів, соціологів, культурологів, філологів, філософів.

Як відомо, до недавнього часу оволодіння другою мовою після рідного привертало увагу лінгвістів, в основному, як результат поширення нової мови в колективі, тоді як індивідуальній мові, на думку

А. Мартине, призначено «завжди залишатися на другому плані» [8]. Слід привести містке вираження Э. Кассирера: «Проникання в дух нової мови завжди дає враження наближення до нового світу – світу зі своєю власною інтелектуальною структурою. Це подібно відкриттю чужої країни, а своя власна мова з'являється в новому світі. Співвідносні терміни двох мов рідко прикладені до одних і тих же предметів і дій. Вони покривають різні поля, які, створюють багатоколірну картину і різні перспективи нашого досвіду» [4, с. 595–596]. Таким чином, ми впритул підходимо до того моменту, коли слід дати ширше визначення «білінгвізму» і визначити наскільки це явище актуальне в лінгвістиці, а також встановити точки зіткнення з іншими науками і методи застосування двомовності на практиці.

Отже, білінгвізм (двомовність) – це вільне володіння двома мовами одночасно. Вважається класичним визначення Вайнрайха, де він стверджує, що «білінгвізм є позмінне використання мов в залежності від умов спілкування» [3, с. 7]. З позиції психолінгвістики, білінгвізм виступає як здатність вживати для спілкування дві мовні системи.

У лінгвістиці білінгвізм явище яке представляє винятковий інтерес для філософії, психології, етнолінгвістики, етнопсихології, соціології, фізіології (функції центральної нервової системи), а також для багатьох інших галузей науки. Якщо за основу лінгвістичної науки брати мову як об'єкт дослідження та як засіб спілкування, то видається необхідним надати визначення об'єкту дослідження, тобто мови. Мова – найважливіший засіб людського спілкування, яке нерозривно пов'язане з мисленням; є соціальним засобом зберігання і передачі інформації, одним із засобів управління поведінкою; реалізується в мові [6].

За визначенням А. Мартине: «Оволодіти мовою – означає навчитися по-новому аналізувати те, що складає предмет мовної комунікації» [8, с. 46]. Щоб опанувати усе багатство мови, потрібно не лише зрозуміти, але відчувати значення та сенс (нерідко прихований) десятків і навіть сотень тисяч слів, висловів, приказок, сенс яких відкривається тільки освіченій людині, знайомій в культурою народу та з його історією, літературою, етнографією, фольклором.

Відомо, що розвитком мови рухають два начала – одно стихійне; воно належить до внутрішніх законів мовного ладу; друге – культурно регламентуюче, ґрунтоване на оцінці відбору мовних засобів, витікаючи від освітніх верств суспільства і спрямоване на створення загальнолітературної мови. Останнім часом при обговоренні проблем розвитку загальнолітературної мови і національної культури, виникають проблеми мовної комунікації, білінгвізму, діалогу культур, їх взаємодії і взаємовпливу.

Ефективна і змістовна мовна комунікація грає велику роль в здійсненні політичної, економічної, культурної, педагогічної, психологічної, методичної і будь-якої іншої діяльності. Одною із проблем підчас навчання іноземної мови на сучасному етапі є

узгодження в межах індивідуальної свідомості двох смислових контекстів – рідного та іншомовного, тобто формування білінгвальної свідомості. Воно індивідуальне за своєю природою, але співвідноситься з національною культурою народу – носія мови, що вивчається, і його сформованість залежить від ряду умов: міри володіння мовами, широти кругозору, міри вченості, соціальної приналежності тощо.

У кожній мові представлений код мислення людства, єдиний для усіх, і можна допустити, що задум висловлювань формується саме в цьому універсальному коді. Проте подальше оформлення думки здійснюється в індивідуально-предметному коді людини. Він формується на базі рідної мови, яка чинить найбільший опір проникненню іноземної мови. Впевнене оволодіння іноземною мовою є результатом перетворення індивідуального коду білінгвальної культури, що дозволить мовнику оформляти думки за законами будь-якого з двох мов.

Мова – це скарбниця національної культури народу, що говорить на цій мові. Увесь життєвий досвід і всі досягнення культури фіксуються в мові, знаходять в ній своє відображення. При вивченні будь-якої мови, особливо іноземної, необхідно враховувати те, що будь-яка мова має національне вираження, тобто проявляється у вигляді конкретної національної мови, що відбиває національний дух і національну культуру народу – носія цієї мови.

Мова пов'язана з національною психологією і самобутністю народу, являється засобом передачі національних традицій, стереотипів, звичок. Отже, засвоєння будь-якої другої мови супроводжується засвоєнням нової мовної картини світу. На думку Е. Яковлевої, мовна картина світу – це світобачення крізь призму мови, впорядкована, соціально значуща система мовних знаків, яка містить інформацію про навколишній світ, відображення об'єктивної дійсності засобами конкретної мови [8, с. 47].

Отже, засвоєння національної мовної картини світу іншого народу сприяє формуванню білінгвальної особистості, яка досягнула устої, звичаї, культуру народу – носія мови. Білінгвальна особистість характеризується високим рівнем володіння двома мовами (рідною та іноземною), сформованістю міжкультурної комунікативної компетентності, білінгвальною мовною свідомістю та предметним кодом, яка має національну мовну картину світу двох народів. Критеріями сформованості білінгвальної особистості є: сформованість міжкультурної комунікативної компетентності, толерантності по відношенню до носіїв мови та їх культури, а також самооцінка як суб'єкта рідної культури країни мови, що вивчається.

На основі аналізу сучасної зарубіжної та вітчизняної літератури з питань білінгвізму, білінгвального спілкування та культури спілкування стає очевидним, що проблема білінгвальної культури спілкування майже не висвітлена у педагогіці і тому потребує більш детального вивчення.

Педагогічній науці бракує теоретичного обґрунтування змісту та структури, методів, засобів і форм виховання білінгвальної культури спілкування, критеріїв, показників та рівнів її вихованості, що дозволяє констатувати недостатню розробленість даної педагогічної проблеми. Є потреба у комплексному підході до пошуку ресурсів та механізмів формування білінгвальної культури спілкування майбутніх викладачів.

Список використаної літератури

1. Библер В. С. На гранях логіки культури: Книга избранных очерков / В.С. Библер. – М., 1997. – 440 с. **2. Боченкова М.** Билингвизм и билингвальная среда как социокультурный и психолого-педагогический феномен / М. Боченкова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 2. – С. 591–595. **3. Вайнрайх У.** Языковые контакты: состояние и пробл. исслед. / Уриэль Вайнрайх // предисл. А. Мартине ; пер. с англ. яз. Ю. Жлуктенко. – К. : Вища школа, 1979. – 263 с. **4. Кассирер Э.** Избранное «Опыт о человеке» / Э. Кассирер. – М., 1998. – 784 с. **5. Киченко О. С.** Юрій Лотман: реконструктивні стратегії в семіотиці: / О. С. Киченко // Монографія. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – 156 с. **6. Новый** словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словника: http://methodological_terms.academic.ru/1163 **7. Панасюк Л. В.** Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2099> ISSN 2075146X. Витоки педагогічної майстерності. 2014. Випуск 14 27 **8. Слепцова Е.** Педагогические аспекты формирования билингвальной культуры личности будущего учителя: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика та история педагогики» / Слепцова Евгения Викторовна. – Рязань, 2011. – 221 с. **9. Хабибулина З.** Анализ понятия «билингвальная коммуникация» в психолого-педагогической литературе и ее роль в европейской системе высшего образования / З. Хабибулина. – Молодой ученый. – 2011. – № 6. Т. 2. – С. 165–168.

Дьоміна В. В., Пантелєсва О. Я. Білінгвальна культура майбутнього вчителя іноземної мови: взаємодія мови і культури

Розкрито поняття білінгвізм, білінгвальна культура спілкування та її особливості, встановлено змістові характеристики та взаємозв'язок. Обґрунтовано визначення білінгвізму як компонента загальної культури спілкування майбутнього вчителя, потрібного для обміну інформацією та досвідом між представниками білінгвокультур засобами рідної та іноземної мов.

Доведено, що процеси глобалізація культур різних країн, розширення кола спілкування майбутніх вчителів, еміграція населення, збільшення ділових та особистісних контактів з носіями інших культур зумовлюють необхідність вивчення іноземних мов. Ці зміни ставить

перед науковцями нові педагогічні завдання, які пов'язані з формуванням білінгвальної культури спілкування у майбутніх вчителів іноземної мови.

Визначена специфіка професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, яка полягає в необхідності білінгвального спілкування, результативність якого залежить від рівня оволодіння комунікативно-мовними вміннями та здатності організувати мовну взаємодію.

Представлено один з можливих способів формування білінгвальної культури спілкування у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови до професійної діяльності, яке полягає у використанні моделі формування комунікативно-мовних білінгвальних умінь. Саме ця система білінгвальної підготовки дозволяє шляхом пізнання загальних законів культури спілкування та конкретизації їх основний положень визначити специфіку двомовного спілкування.

Ключові слова: білінгвізм, білінгвальне спілкування, білінгвальна культура спілкування, культура, майбутні вчителі іноземної мови, педагогіка.

Демина В. В., Пантелеева О. Я. Билингвальная культура будущего учителя иностранного языка: взаимодействие языка и культуры

Раскрыто понятие билингвизм, билингвальная культура общения и ее особенности, установлены смысловые характеристики и взаимосвязь. Обосновано определение билингвизма как компонента общей культуры общения будущего учителя, нужного для обмена информацией и опытом между представителями билинговкультур средствами родного и иностранного языков. Доказано, что процессы глобализация культур разных стран, расширения круга общения будущих учителей, эмиграция населения, увеличения деловых и личностных контактов с носителями других культур предопределяют необходимость изучения иностранных языков. Эти изменения ставит перед учеными новые педагогические задания, которые связаны с формированием билингвальной культуры общения у будущих учителей иностранного языка.

Определенная специфика профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка, который заключается в необходимости билингвального общения, результативность которого зависит от уровня овладения коммуникативно-языковыми умениями и способности организовать языковое взаимодействие. Представлен один из возможных способов формирования билингвальной культуры общения в процессе подготовки будущих учителей иностранного языка к профессиональной деятельности, которое заключается в использовании модели формирования коммуникативно-языковых умений. Именно эта система подготовки позволяет путем познания общих законов культуры общения и конкретизации их основной положений определить специфику двуязычного общения.

Ключевые слова: билингвизм, билингвальное общения, билингвального культура общения, культура, будущие учителя иностранного языка, педагогика.

Demina V., Panteleeva E. Bilingual Culture of Future Teacher of Foreign Language: Intercommunication of Language and Culture

Processes are globalization of cultures of different countries, expansion of circle of commonunication of future teachers, exchange, emigration of population, scientifically-labour experience with the transmitters of other cultures predetermine the necessity of study of foreign languages. Puts these changes before scientists new pedagogical tasks that is related to forming of culture of commonunication for the future teachers of foreign language. In the offered article a concept is exposed bilingualism, bilingual culture of commonunication and her feature, semantic descriptions and intercommunication are set. Determination of bilingualism is reasonable as a component of general culture of commonunication of future teacher necessary for an exchange information and experience between representatives by білінгвокультур facilities of the mother and foreign tongues.

The specific of professional preparation of future teachers of foreign language consists in the necessity of realization of bilingual commonunication, effectiveness of that depends on the level of capture and ability to organize language co-operation communicative-language abilities. One of possible methods of forming of bilingual culture of commonunication is presented in the process of preparation of future teachers of foreign language to professional activity, that consists in the use of model of forming of communicative-language білінгвальних abilities.

Exactly this system of bilingual preparation allows by cognition of general acts the cultures of commonunication and specification of them basic positions determines the specific of bilingual commonunication, feature of the professionally-oriented expression in the process of capture of culture of commonunication a complex. Integration of languages and cultures assists authentication, classification, organization and estimation of objects of the surrounding world, facilitates adaptation of man in new cultural terms, helps organization and co-ordination of his activity, allows to get encouragement rightness of the actions from other members of language collectives.

Key words: bilingualism, bilingual commonunication, bilingual culture of commonunication, culture, future teachers of foreign language, pedagogics.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2017 р.

Прийнято до друку 27.06.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.